

آسیب‌های اجتماعی در کلانشهر تهران

(فرا تحلیل پژوهش‌های طلاق و حاشیه نشینی)

دکتر نوروز هاشم زهی
عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شرق

www.ketab.ir

معاونت امور اجتماعی و فرهنگی
اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی

انتشارات
جامعه و فرهنگ

آسیب‌های اجتماعی در کلانشهر تهران (فراتحلیل پژوهش‌های طلاق و حاشیه‌نشینی)

• نویسنده: دکتر نوروز هاشم‌زهی • رئیس شورای سیاست‌گذاری: دکتر سید محمدهادی ایازی • زیرنظر: سید رضا مصطفوی • دبیر مجموعه مطالعات شهری: محمدعلی زکریایی • به سفارش: اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران • همکاران پژوهش: سمیه هاشم‌زهی، لادن بهدادمنش و آذر رشتیانی • ناظر علمی: دکتر ابوعلی ودادهیر • ناشر: جامعه و فرهنگ • طرح جلد: هادی زکریایی • چاپ و صحافی: باران • نوبت چاپ: اول ۱۳۹۰ • شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه • قیمت: ۴۰۰۰ تومان • عکس روی جلد: آرشیو روابط عمومی معاونت اجتماعی - فرهنگی شهرداری تهران • شابک: ISBN:978-964-2977-39-0 / ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۷۷-۳۹-۰

همه حقوق مترتب بر این کتاب متعلق به اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران است.
استفاده از مطالب مندرج در کتاب با ذکر مأخذ ممانعی ندارد.

سرشناسه	هاشم‌زهی، نوروز، ۱۳۹۰
عنوان و نام پدیدآور	آسیب‌های اجتماعی در کلانشهر تهران (فراتحلیل پژوهش‌های طلاق و حاشیه‌نشینی) / نوروز هاشم‌زهی؛ به سفارش اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران.
مشخصات نشر	تهران: انتشارات جامعه و فرهنگ، ۱۳۹۰
مشخصات ظاهری	۱۳۹ ص.
فروست	مطالعات شهری آسیب‌های اجتماعی و شهر تهران: ۲
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۲۹۷۷-۳۹-۰
وضعیت فهرست نویسی	فیبیا
موضوع	طلاق -- ایران
موضوع	طلاق -- ایران -- تهران
موضوع	طلاق -- ایران -- تهران -- جنبه های جامعه شناختی -- نمونه پژوهی
شناسه افزوده	شهرداری تهران. اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی
رده‌بندی کنگره	HQ ۹۲۲/۵۶۱:۰۲/۵ ۱۳۹۰
رده‌بندی دیویی	۳۴۶/۵۵-۱۶۶
شماره کتابشناسی ملی	۲۴۵۲۸۱۹

اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران:

تهران- تقاطع بزرگراه کردستان و شهید گمنام، ساختمان معاونت اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، طبقه دوم.

تلفن: ۸۲۱۰۶۰۰۰

انتشارات جامعه و فرهنگ:

تهران، خیابان طالقانی غربی، خیابان سرپرست جنوبی شماره ۹، تلفن: ۶۶۹۶۹۴۰۱

فهرست مطالب

۷	سرآغاز
۹	پیشگفتار
۱۱	بخش اول: فراتحلیل پژوهش های طلاق در کلانشهر تهران
۱۳	مقدمه
۱۵	فصل اول: کلیات
۱۵	بیان مسأله
۱۷	اهمیت و ضرورت پژوهش
۱۷	اهمیت و نقش فراتحلیل در حوزه مطالعات اجتماعی
۱۸	چیستی فراتحلیل و سابقه تاریخی آن
۱۹	مفاهیم و متغیرهای اساسی فراتحلیل
۲۱	فصل دوم: پیشینه و مبانی مفهومی
۲۱	پیشینه و ادبیات موضوع
۲۱	الف. پژوهش های انجام شده به شیوه فراتحلیل در ایران
۲۲	ب. سایر پژوهش ها مرتبط با طلاق
۲۷	فصل سوم: مبانی روشی شناسی
۲۷	سؤالات پژوهش
۲۷	روش پژوهش
۲۹	تکنیک مورد استفاده در فراتحلیل
۳۲	روش های آماری مورد استفاده در فراتحلیل
۳۲	جامعه آماری و حجم نمونه
۳۳	پژوهش ها جهت فراتحلیل
۳۵	فصل چهارم: نتایج پژوهش
۳۵	۱. ویژگی های عمومی آثار وارد شده به فراتحلیل
۳۶	۲. ویژگی های روشی آثار فراتحلیل
۴۱	۳. بررسی سؤالات و اهداف پژوهش
۴۴	- شناخت و دسته بندی مهمترین پیامدهای طلاق از نظر مطالعات انجام شده
۴۵	- شناخت مهمترین راهکارهای حل مسأله از دیدگاه مطالعات انجام شده در دهه های گذشته
۴۶	۴. بررسی روابط میان عوامل مختلف طلاق
۴۶	۱- ۴ علل و عوامل طلاق در شهر تهران بر اساس سایر مطالعات اسنادی
۵۷	۲- ۴ آثار و پیامدهای طلاق در سایر مطالعات اسنادی

۵۸	۳-۴ راه حل های مورد توجه برای حل مسائل طلاق در کلانشهر تهران با تکیه بر مطالعات اسنادی
۵۸	جمع بندی و نتیجه گیری
۶۳	بخش دوم: فراتحلیل پژوهش های حاشیه نشینی در کلانشهر تهران
۶۵	مقدمه
۶۷	فصل اول : ملاحظات مقدماتی
۶۷	بیان مسأله
۷۱	انجام فراتحلیل
۷۵	فصل دوم : پیشینه و مبانی نظری
۸۴	دلایل نظری حاشیه نشینی
۸۷	فصل سوم : مباحث روشی
۸۷	سؤالات پژوهش
۸۷	اهداف پژوهش
۸۷	روش پژوهش
۸۸	ابزار تجزیه و تحلیل داده ها
۸۸	تکنیک یا روش مورد استفاده در فراتحلیل
۸۹	پرسشنامه فراتحلیل
۹۲	جامعه آماری و قلمرو آن
۹۳	حجم نمونه و روش نمونه گیری
۹۴	پژوهش های وارده شده به تحلیل اسنادی
۱۰۷	فصل چهارم: نتایج فراتحلیل
۱۰۷	۱. ویژگی های عمومی آثار
۱۰۸	۲. ویژگی های روشی
۱۱۱	۳. ویژگی های ساختاری و نظری
۱۱۲	۴. فرضیه های مطرح
۱۱۳	۵. بررسی سؤالات و اهداف پژوهش
۱۱۷	۶. یافته های اسنادی
۱۱۹	۱-۶- تفاوت های حاشیه نشینی با اسکان روستایی و شهری در ایران
۱۱۹	۲-۶- دلایل نظری حاشیه نشینی در سطح کلانشهر تهران
۱۳۱	نتیجه گیری
۱۳۲	پیشنهادهای
۱۳۵	منابع

به نام خدا

سرآغاز

تحقیق و پژوهش زیربنای توسعه پایدار است. بر پایه پژوهش‌های توسعه‌ای و کاربردی می‌توان ابعاد مختلف شهرها را شناخت، شرایط موجود را بررسی و مختصات ساختاری-تاریخی آن‌ها را خصلت‌یابی نمود، با نیازها، انتظارات و دغدغه‌های شهروندان، صاحب‌نظران و مدیران شهری آشنا شد و با اتکا به دانش نظری و تجربی، راه‌هایی را برای حل مسائلی که شهر و شهروندان با آن‌ها مواجه هستند یافت و الزامات و ملاحظات آن‌ها را در توسعه شهرها به کار گرفت.

شهرداری تهران از طریق اتخاذ سیاست‌های بهبود کیفیت زندگی شهروندان (با رویکرد اجتماعی و فرهنگی) نسبت به ایجاد مدیریت یکپارچه اجتماعی و فرهنگی مبادرت ورزیده است تا مداخله در حوزه‌های مختلف با جهت‌گیری‌های جدید در کلانشهر تهران انجام شود.

در نگاه مدیریت جدید شهری، شهر تبلور فضایی از عملکردهای انسان در راستای برطرف کردن نیازهای اوست و در هر برهه‌ای از زمان با توجه به دانش و توقعات شهروندان و همچنین شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه، توسعه می‌یابد. تغییراتی که در روند شهرنشینی رخ می‌دهد تابعی است از تغییراتی که در زندگی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی صورت می‌پذیرد.

یکی از انتقادهای اساسی و جدی که همواره متوجه مدیران شهری بوده، عدم توجه به مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی در طرح‌های توسعه‌ای است، به‌همین سبب صاحب‌نظران و متفکران اجتماعی معتقد هستند به رغم سرمایه‌گذاری و هزینه‌های هنگفت در شهرهای ایران، کیفیت زندگی بهبود چندانی نسبت به گذشته نیافته است و حتی محدودیت‌ها و مشکلات شهروندان بیشتر شده است، زیرا برنامه‌های توسعه‌ای شهرها در دهه‌های گذشته مهم‌ترین عناصر حیات اجتماعی شهرها یعنی باورها، ارزش‌ها و هنجارها را نادیده گرفته است.

یکی از راه‌های ایجاد پیوند میان فرهنگ و برنامه‌ریزی شهری انجام و کاربست پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی است، که در این دوره از مدیریت شهرداری تهران، به سبب رویکرد اجتماعی و فرهنگی به مسائل شهری، بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. به منظور پاسخگویی به پرسش‌های مدیران و کارشناسان، سالانه صدها مطالعه و پژوهش در قالب نظر سنجی، نیاز سنجی، ارزیابی، سنجش اثربخشی و تحلیل و تبیین مسائل شهری توسط اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران انجام می‌پذیرد.

اثری که پیش روی شماست یکی از آثار پژوهشی این حوزه است که علاوه بر کارگزاران شهری، صاحب نظران، اساتید و دانشجویان نیز می‌توانند از نتایج و یافته‌های آن بهره‌گیرند. در پایان برخورد لازم می‌دانم از مدیرکل مطالعات اجتماعی و فرهنگی، همکاران ایشان و پژوهشگر محترم طرح صمیمانه تقدیر و تشکر نمایم.

سید محمدهادی ایازی

معاون امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران

www.ketab.ir

پیشگفتار

شهر پدیده‌ای فرهنگی است. توسعه شهرها در زمینه حمل و نقل عمومی، شهرسازی، خدمات شهری و فعالیت‌ها و فضاهای فرهنگی و اجتماعی تحت تأثیر باورها، ارزش‌ها و هنجارهایی است که در بین شهروندان و کارگزاران مدیریت شهری وجود دارد. توسعه هر یک از ابعاد شهری بدون توجه به مختصات و ویژگی‌های فرهنگی آن‌ها کمک چندانی به ارتقای سطح کیفیت زندگی شهروندان نخواهد کرد، بلکه پیامدهای خواسته و ناخواسته فراوانی را برای مردم به بار خواهد آورد. بر این اساس پژوهش و مطالعات اجتماعی و فرهنگی در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی شهری جایگاه و اهمیت ویژه‌ای دارد.

طرح‌ها و پروژه‌های شهری با ماهیت کاملاً فیزیکی می‌توانند تأثیر مثبت و منفی بر فرهنگ شهر داشته باشند. تجارب گذشته نشان داده که هیچ پروژه کالبدی فاقد کارکرد اجتماعی نیست و حتی ممکن است گستره آن به مراتب بیشتر از دستاوردهای فیزیکی آن باشد.

شهرداری تهران با این نگرش نسبت به شهر، پژوهش‌های اجتماعی و فرهنگی گوناگونی را پایه‌گذاری نموده است و سالانه با استفاده از ظرفیت‌های موجود دانشگاهی و دیگر مراکز علمی و بهره‌گیری از توانمندی اساتید و صاحب‌نظران این حوزه، پژوهش‌های توسعه‌ای و کاربردی را در مورد مسایل اساسی کلانشهر تهران طرح‌ریزی و اجرا نموده است. اشاره می‌نماید که این طرح‌ها متأثر از سیاست‌ها، اسناد بالادستی و فعالیت‌های عمده شهرداری و همچنین اعلام نیاز مدیران بوده و گاهی هم مبتنی بر پیشنهاد پژوهشگران در جهت شناخت و بررسی مسایلی است که به‌طور مستقیم از طریق اداره کل مطالعات نظارت و اجرا می‌گردد تا از نتایج و یافته‌های آن در برنامه‌ریزی استفاده شود.

اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی، به منظور معرفی چارچوب سیاست‌گذاری پژوهشی خود و در جهت هماهنگی و هم‌نوایی پژوهشگران با مسوولان شهرداری، راهکاری نظری با عنوان چرخه یا فرآیند پژوهش تنظیم نموده تا به کمک آن بتوان با شناخت وضع موجود در جهت رسیدن به وضع مطلوب به گونه‌ای روشمند گام برداشت.

در این راستا با استفاده از معیارهایی به تدوین شرایط مطلوب اقدام می‌شود تا از این طریق بتوان شکاف یا به عبارت دیگر فاصله بین وضع موجود و مطلوب را مشخص کرد. چهار روش عمده برای تعیین وضع مطلوب وجود دارد: یکی از آنها تهیه استانداردهای جداگانه با بهره‌گیری از اسناد ابلاغی یا تدابیر مدیران ارشد است. طی روش دوم استانداردهای جهانی ملاک عمل قرار می‌گیرد. یکی دیگر از شیوه‌ها مقایسه شاخص‌های شهر

تهران با کلانشهرهای دیگر ایران و یا کشورهایی با ویژگی‌های مشابه است. در روش آخر شاخص‌های سنوات گذشته می‌تواند مبنای مناسبی برای برنامه‌ریزی و تغییر شرایط به دست دهد.

برای نشان دادن وضع موجود شهر تهران، پژوهش‌هایی از نوع توصیفی توسط اداره کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی تعریف می‌گردد که بخشی از فعالیت‌های پژوهشی سالانه را تشکیل می‌دهد، مانند فعالیت‌ها و مصرف کالاهای فرهنگی، سرمایه اجتماعی، ارزش‌ها و نگرش‌ها، آسیب‌های اجتماعی، سلامت شهری و مسایل شهر تهران که بیشترین کاربرد این نوع پژوهش‌ها شناخت وضع موجود و استفاده از داده‌های آن در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی است.

پس از مقایسه وضع موجود با وضع مطلوب، فهرستی از مسائل و نیازهای شهری بدست خواهد آمد که خروجی آن تعیین عناوین مطالعات بعدی است. عنوان‌های مزبور برای پژوهش‌هایی از نوع تبیینی و یا برگزاری جلسات تخصصی برای پاسخ به چرایی آن چه که در حوزه فرهنگی و اجتماعی شهر رخ می‌دهد در نظر گرفته می‌شود. عناوینی نظیر بررسی عوامل افزایش آسیب‌های اجتماعی در کلانشهر، عوامل فرسایش سرمایه اجتماعی و ... را می‌توان در ردیف پژوهش‌هایی از نوع تبیینی برشمرد. همچنین بحث‌های کارشناسی با حضور صاحب‌نظران برای یافتن راهبردها و راه کارهای کاربردی نحوه تامین نیازهای شهروندان روش دیگری است (تا نشان دهد چگونه می‌توان مسایل شهر را حل کرد).

فعالیت‌های پژوهشی اداره کل مطالعات با تدوین و اجرای برنامه‌ها پایان نخواهد یافت. ارزیابی و تعیین میزان اثربخشی آنها نوع دیگری از پژوهش‌های حوزه اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران را تشکیل می‌دهد، تا اگر هر یک از برنامه‌ها فاقد اثر بخشی مناسب و مؤثری در عرصه شهری هستند از فهرست برنامه‌های سالانه شهرداری حذف گردند. این چرخه به ترتیبی که توصیف شده است انجام می‌پذیرد. نمی‌توان گفت که همه فعالیت‌ها و اقدامات شهرداری تهران مبتنی بر پژوهش‌ها و نتایج حاصل از این فرآیند انجام می‌پذیرد، اما اراده، تلاش و جهت‌گیری اصلی مدیریت شهری انجام پژوهش‌ها از نوع توسعه‌ای و کاربردی است تا هیچ برنامه و فعالیتی بدون پشتوانه پژوهشی و مطالعاتی در کلانشهر تهران اجرا نگردد.

پژوهش "آسیب‌های اجتماعی در کلانشهر تهران (فرا تحلیل پژوهش‌های طلاق و حاشیه نشینی)" توسط پژوهشگر محترم دکتر نوروز هاشم زهی و همکاران در راستای سیاست پژوهشی اداره کل مطالعات انجام پذیرفته است. امیدوارم کاربرست نتایج آن توسط مدیران مربوطه در شهرداری تهران بتواند در حل مسایل و مشکلات شهر و شهروندان تهران مؤثر باشد.

در پایان برخورد لازم می‌دانم از پژوهشگران محترم طرح و همچنین معاون پژوهشی، مدیران و کارشناسان مطالعات و سنجش افکار که هر کدام به نوبه خود نقشی در به نتیجه رساندن این اثر داشته‌اند صمیمانه تقدیر و تشکر نمایم.

سید رضا مصطفوی

مدیر کل مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران